

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО Й МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА (З ДОСВІДУ ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ)

Вікторія Чорна, Ірина Яковенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Стаття присвячена актуальній проблемі організації естетичного виховання дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. Автори звертаються до історико-педагогічного досвіду Павлиської загальноосвітньої середньої школи загалом і до поглядів видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського на формування креативного складника особистості учнів зокрема. Автори статті доходять висновку, що виховання школярів засобами мистецтва відіграє важливу роль у формуванні художнього смаку особистості, у розвитку інтересів, здібностей до всіх видів, жанрів мистецтва, а також спонукає її до творчої діяльності.

Ключові слова:

старший дошкільний вік; молодший шкільний вік; види мистецтва, В. Сухомлинський.

Аннотация:

Черная Виктория, Яковенко Ирина. Воспитание детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста посредством искусства (из опыта Павлышской школы).

Статья посвящена актуальной проблеме организации эстетического воспитания детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста. Авторы обращаются к историко-педагогическому опыту Павлышской общеобразовательной средней школы в целом и к взглядам выдающегося украинского педагога Василия Александровича Сухомлинского на формирование креативной составляющей личности учащихся в частности. Авторы статьи приходят к выводу, что воспитание школьников посредством искусства играет важную роль в формировании художественного вкуса личности, в развитии интересов, способностей ко всем видам, жанрам искусства, а также побуждает ее к творческой деятельности.

Ключевые слова:

старший дошкольный возраст; младший школьный возраст; виды искусств; В. Сухомлинский.

Resume:

Chorna Viktoriia, Yakovenko Iryna. The education of the senior preschool and junior school age children by means of art (from experience of Pavlysh school).

The article is devoted to the actual problem of the organization of aesthetic education of the senior preschool and junior school age children. The authors refer to the historical and pedagogical experience of Pavlysh secondary school as a whole and to the views of the outstanding Ukrainian teacher Vasyly Sukhomlynsky on the formation of the creative component of pupils' personalities in particular. The authors conclude that the education of pupils through the means of art plays an important role in shaping the artistic taste of a personality, developing of interests, abilities to all types, genres of art, and encourages it to creative work.

Key words:

senior preschool age; junior school age; types of art; V. Sukhomlynsky.

Постановка проблеми. Духовне відродження, що спостерігається нині в Україні, значно активізує суспільство до розв'язання проблеми виховання молодого покоління на найкращих зразках світового класичного й народного мистецтва, формуючи, таким чином, гармонійну, цілісну, творчу, естетично розвинену особистість. Саме використання засобів мистецтва, зокрема на уроках художньо-естетичного циклу, було й залишається однією з провідних проблем естетичного виховання.

Педагогічна спадщина видатного педагога, гуманіста, ученого В. Сухомлинського й досвід роботи колективу вчителів Павлиської школи дає сучасним вихователям молодого покоління можливість суттєво змінити стан виховання школярів засобами мистецтва в загальноосвітній школі. Бо саме мистецтво завдяки своїй універсальності відчутно впливає на емоційно-чуттєву сферу особистості, поглиблює знання, формує загальну й естетичну культуру, що цілком відповідає основним завданням естетичного виховання – навчати дитину бачити в красі навколишнього світу, у красі людських відносин духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в самому собі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском у вивчення життя й практичної

діяльності, різноманітних граней педагогічної системи В. Сухомлинського стали праці М. Антонця, М. Вашуленка, Г. Волкова, С. Заволоки, І. Зязюна, В. Смаля, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Окремим аспектам педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження Т. Будняк, М. Левківського, А. Луцюка, І. Наливайка, Л. Сіднева, К. Юр'євої та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз досвіду педагогічного колективу Павлиської школи й особисто В. Сухомлинського в естетичному розвитку школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема художньо-естетичного виховання молодого покоління засобами мистецтва була, є і буде актуальною на кожному етапі світового розвитку людства. І це цілком нормальне явище, оскільки ця система виховання не є сталою, а постійно змінюється, удосконалюється на кожному наступному етапі розвитку людини, що вимагає нових підходів, поглядів, ідей щодо завершення становлення естетичного виховання засобами мистецтва. Але розв'язуючи цю проблему, необхідно звертатися й ретельно вивчити педагогічну спадщину, яка формувалася впродовж багатьох століть, і на основі апробованих систем, що підтвердили свою

життєздатність та ефективність, будувати нову, яка б відповідала запитам сьогодення. У зв'язку з розбудовою нової незалежної держави, ми звертаємося до скарбниці найдорожчих надбань нашої національної освіти, культури й мистецтва. Саме такими є ідеї й погляди Василя Олександровича Сухомлинського на виховний потенціал мистецтва.

Постійно поліпшуючи навчально-виховний процес у школі, В. Сухомлинський мав велику повагу й авторитет серед учнів, педагогічного колективу школи й мешканців свого селища.

Про феномен В. Сухомлинського як людини, педагога, вченого згадує його колега: «З Василем Олександровичем працювати було цікаво й почесно. Ця непересічна людина, маючи глибокий аналітичний розум, уже в ті часи на основі математичних спостережень за дійсністю бачила, як поступово гине людська мораль, українська культура, засмічується мова. (Такий, як я, і на думку не спадало подібне.) Він шукав шляхи, як же врятувати від загибелі Людину? Наша катастрофа полягає саме у виродженні її, у відсутності патріотизму, а значить, і почуття власної гідності. Я весь час не можу собі відповісти, хто ж був Сухомлинський? Чому перед нами ставив завдання, щоб уже з першого класу в хаті кожного учня був портрет Т. Шевченка, увішаний рушниками, чому влаштовував систематично конкурси на краще читання його творів? А вишивання українських сорочок дівчатками ще з першого класу, виступи учнів в українських костюмах! У них ми виводили клас на демонстрації. У школі створені були дитячі ансамблі, хорощий хор» [2, с. 55].

Провідне місце в контексті естетичної культури вчителя, на думку В. Сухомлинського, належить його морально-естетичній культурі, яка полягає в умінні створювати й підтримувати в навчально-виховному процесі атмосферу творчої співпраці, гуманних і демократичних взаємовідносин з учнями. Повага до особистості учня, шанування його людської гідності – ось риси справжнього вчителя. Дійсно моральний, гуманний підхід вимагає йти не від вихователя до дитини, а в усіх виховних діях виходити з інтересів і потреб особистості вихованця. Василь Олександрович закликав уміти бачити межі, у яких взагалі можливе педагогічне втручання. Про цю важливу проблему науковець одним з перших заговорив у вітчизняній педагогіці, обстоюючи право дитини на зону недоторканності в її внутрішньому світі. Порівнюючи дитинство з музикою, учений-гуманіст не тільки закликав учителя почути, зрозуміти, відчути серцем у цій музиці насамперед світлі, життєрадісні мелодії, а й самому формувати гуманні взаємини

з оточенням і, особливо, доброзичливі стосунки з дітьми.

Значну увагу в естетичному вихованні учнів на уроці В. Сухомлинський приділяв органічній єдності всіх видів мистецтв – музичного, образотворчого, театрального, художньої літератури. Тому практичну роботу з естетичного виховання Василь Олександрович будував так, щоб сприйняття творів мистецтва чергувалося з виходами на природу, де дитина може зримо, наочно відчути тишу полів і луків, шелест діброви й спів жайворонків, запах сіна й зрілого колосся в їх образному співвіднесенні з творами різних видів мистецтв [1].

Ще наприкінці 40-х – на початку 50-х рр., коли уроки музики й образотворчого мистецтва в середніх і старших класах не були передбачені шкільною програмою, директор Павлівської школи й педагогічний колектив створювали всі умови для того, щоб ліквідувати цей художньо-естетичний вакуум, виховуючи школярів засобами мистецтва.

Василь Олександрович власним прикладом (на громадських засадах) почав залучати до мистецтва дітвору віком від шести років, використовуючи для цього «красу природи», «музику природи» й у вихованців формувалося поступове переконання в тому, що джерелом «краси природи» й «музики природи» є краса навколишнього світу. Так була започаткована «Школа радості під блакитним небом», у якій свій шлях у світ чарівної природи, у світ казки, у світ прекрасного починала кожна дитина, яка переступала поріг Павлівської середньої школи.

Важливим засобом виховання в системі В. Сухомлинського є виховання красою природи. Від краси природи до краси слова, музики й живопису. Впроваджуючи форму проведення уроку не в класі, а на природі, Василь Олександрович використовував такі методи виховання, як пояснення, розповіді, бесіди, вправи, привчання.

Як засіб розвитку уяви, творчого мислення дітей розглядав В. Сухомлинський малювання й образотворче мистецтво. Щоб уміти розбиратися в тонкощах цього виду мистецтва, вчителю необхідно оволодіти багатством життєвих вражень, які набуваються в процесі спілкування з природою і людьми. Сфера застосування образотворчого мистецтва не обмежувалась уроками малювання. Можливість продемонструвати спостережливість, почуття кольору й форми, здібності в галузі графіки має практично кожний учитель. Сам В. Сухомлинський, викладаючи ботаніку, історію, зоологію, фізику, географію, математику, використовував замальовки, схеми, креслення на класній дошці. Особливого значення він надавав підготовці вчителя

до бесіди за картинами, порівнюючи її з підготовкою до слухання музики, і радив починати з розповіді про художника та історію створення картин, складання плану, за яким буде проходити бесіда.

Ще не знаючи букв, не навчившись читати й писати, діти починали малювати. Фарбами й кольоровими олівцями вони зображували, а з пластиліну виліплювали все те, що привертало їхню увагу. Так, ще в ранньому дитинстві в життя маленької людини входило образотворче мистецтво.

З самого початку заснування «Школи радості під блакитним небом» Василь Олександрович надавав неабиякого значення образотворчому мистецтву. Йшов другий тиждень у «Школі радості». Учитель попросив малюків: «Принесіть завтра альбоми й олівці, будемо малювати». Наступного дня, у призначений час вони зустрілися на галявині шкільної садиби. Василь Олександрович запропонував дітям, щоб вони подивилися навколо, і все, що найбільше їм сподобається, те й зобразити у своїх малюнках. «Перед ними був шкільний сад і дослідна ділянка, освітлені осіннім сонцем. Діти зашебетали: одному подобалися червоні й жовті гарбузи, другому – схилені до землі голівки соняшника, третьому – голубник, четвертому – виноградні грона» [5, с. 3].

Малювання спонукало їх до самовираження інтересів, бажань, почуттів і не суперечило природній потребі дитячого світу: відтворювати у своїй уяві фантастичні, казкові картини. Уроки малювання на природі з учнями початкових класів проводили деякі вчителі-класоводи, але в основному в усіх класах, згідно з навчальною програмою того часу, їх проводив учитель малювання, художник за фахом – Григорій Терентійович Зайцев. Учитель і учні йшли до лісу, до своїх улаштованих куточків краси, засаджених бузком, шипшиною, маслиною, берізками, дубками. Або знаходили якісь інші місця, затишні куточки навколишньої «краси природи». Ось як про це згадує учениця Павлівської середньої школи того часу: «Ми дуже часто ходили до лісу з учителем малювання Зайцевим Григорієм Терентійовичем. Приходимо до лісу на якусь галявину і він каже: «Намалюйте оцей дуб». І ми сидимо й малюємо, а він нам виправляє, як треба гілочку малювати: чи то восени, чи то навесні, тільки-но дуб у листя вбрався».

Поряд з образотворчим мистецтвом у Павлівській школі приділялась величезна увага й вихованню школярів засобами музичного мистецтва. На думку видатного педагога, музика – найсприятливіше тло, на якому виникає духовна єдність вихователя й дітей. Багато переваг має вчитель, який володіє музичними

здібностями, уміє співати чи грати на музичних інструментах. Але кожний педагог повинен уміти організувати слухання музики для того, щоб кожна дитина могла сприймати, розуміти її. В. Сухомлинський вимагав великої обережності й такту під час проведення вступної бесіди перед слуханням музики. Учитель мусить бути ознайомлений з особливостями засобів музичної виразності й стилю композитора. Вступна бесіда, яка є закінченою художньою розповіддю, має вводити дітей у світ образів твору, пробуджувати почуття, викликати в уяві яскраві картини.

Будучи на природі, діти слухали музичні твори. Перенесення класної кімнати на природу – у «зелений клас» чи в «куточок мрії», чи просто на берег ставка, чи зустрічаючи вранішню зорю, – усе це надавало безмежні можливості для створення більш ефективних умов для використання різних методів і прийомів у навчально-виховному процесі. Краса природи допомагала по-новому відчувати музику, красу навколишнього світу: «Як у живому, трепетному слові рідної мови, так і в музичній мелодії перед дитиною розкривається краса навколишнього світу. Та мелодія – ця мова людських почуттів – доносить до дитячої душі не тільки красу світу. Вона відкриває людську велич і гідність. У хвилини насолоди музикою дитина відчуває, що вона справжня людина. Душа дитини – це душа чутливого музиканта. У ній – туго натягнуті струни, і якщо ви зумієте торкнутися їх – задзвенить чарівна музика. І не лише в переносному, а й у прямому розумінні. Дитинство так само неможливо без музики, як неможливо без гри, без казки» [4, с. 3].

Привертає увагу відкриття, зроблене В. Сухомлинським, що дитяча душа однаково чутлива й до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. І те, що було донесене в ранньому дитинстві до серця маленької Людини, а саме – краса музичного твору, багатогранні відтінки людських почуттів, і те, що вона може піднятися на такий щабель культури, якого не можна досягнути жодними іншими засобами.

Для слухання «музики природи» використовувались всі пори року. Наприклад, ранньої осені, коли в прозорому повітрі виразно чується кожен звук, у надвечірню пору діти сиділи разом з учителем на зеленому лузі й слухали запропоновану мелодію «Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова. Палітра музичних звуків знаходила в дітей емоційний відгук. Вони відчували, як джміль то наближається, то віддаляється, чули щебетання пташок. Через деякий час, слухаючи ще раз ці мелодії, йшли

до квітучої медоносної трави, де звучала бджолина арфа, дзижчав джміль. У дітей виникало захоплення – діти, аналізуючи, впізнавали майже таку ж саму мелодію, яку вони недавно почули, їм хотілося ще раз почути мелодію, записану на плівку.

Українська усна народна творчість – казки, прислів'я, загадки, пісні, ігри – також постійно привертала увагу видатного педагога своїми широкими виховними можливостями. Особливе місце у вихованні дітей, на його думку, належить казці, яка втілює світоглядні теорії, етичні й естетичні погляди й переконання народу. Казка, як уважав В. Сухомлинський, активна творчість усього духовного життя дитини, її почуттів, фантазії, волі, розуму. Але насамперед казка – це творчість учителя, який прагне через красу рідного слова донести до дітей духовне багатство народної культури, розвинути інтелектуальні, моральні, естетичні сили дитячої душі. Для того, щоб казка стала таким універсальним і ефективним засобом, вона має бути відповідно виконаною. Читання казки вимагає від педагога володіння культурою мови, мати артистизм і фантазію. Казка є тим різцем (її можна порівняти хіба що тільки з музикою), який відточує найтонші риси індивідуального мислення кожної дитини й водночас розкриває дитячі серця назустріч одне одному, творить тонкі інтелектуальні взаємини дитячого колективу. Творення казки – найщасливіші хвилини мого духовного спілкування з дітьми, а для них – незрівнянна радість мислення [6].

Значний вплив на виховання школярів Павлівської школи засобами мистецтва мали позакласні й позашкільні форми організації навчально-виховного процесу, зокрема колективні, групові, індивідуальні. Проводилися регулярно колективні екскурсії на природу, до міст України й республік колишнього СРСР. Але всі ці заходи були дуже тісно пов'язані з класно-урочною навчально-виховною роботою. Система позакласної творчої діяльності в практичній спадщині В. Сухомлинського забезпечувалася масовими та індивідуальними формами роботи. Ці форми перебували в логічному зв'язку. Індивідуальні форми використовувалися для максимально можливого забезпечення розвитку кожного учня. Цій меті слугували індивідуальні бесіди за матеріалами колекції грамплатівок, репродукцій картин, словесних скриньок, особистих бібліотек школярів та індивідуальне читання. Масові форми виховання були презентовані загальношкільними святами, вечорами, ранками, диспутами, екскурсіями, шкільними музеями, стінними газетами, радіогазетами, виставками, бесідами.

Великого значення в навчально-виховній роботі з учнями в позакласній і позашкільній роботі В. Сухомлинський надавав екскурсіям. Вони відбувалися в усі пори року, уранці (до сходу сонця), після уроків. Школярі молодших класів ходили до лісу, на степову могилу, на пасіку, у глибокий яр, байрак. Під час екскурсій, які педагог називав подорожами до джерел думки й рідного слова, діти вчилися не просто спостерігати, а й думати, аналізувати, милуватися красою природи, що є часткою навколишнього світу. Вчителі Павлівської школи для цього приводили своїх вихованців на одне й те саме місце декілька разів, де щоразу звертали увагу дітей на нові відтінки в забарвленні листя, неба. Ці вправи відігравали велику роль у виробленні чутливості до слова, до тонкощів його звучання, до музики природи, яка змінювалася протягом року. Спілкування дітей з природою надихало, привчало їх до всього прекрасного.

Василь Олександрович намагався зробити все для того, щоб учні Павлівської середньої школи могли ознайомитися з різними видами мистецтва, а тому кожного року під час літніх канікул він організовував екскурсії не через екскурсбюро. Оскільки він їздив по всьому Радянському Союзу, то мав можливість спілкуватися з директорами шкіл, потім списувався з ними, і ці люди приймали екскурсантів. З учнями обов'язково їздили вчителі, а інколи й батьки, при цьому, що найцікавіше – був спеціально складений перспективний план з урахуванням вікових особливостей школярів, наприклад, у 5-му класі – поїздка до Канева, у 6-му класі – до Полтави, а далі міста – Київ, Москва, Ленінград та інші, де більше зосереджено історичних пам'яток, культурно-мистецьких установ, де можна було все це відвідати.

Величезне виховне значення для розвитку художньо-естетичних смаків школярів засобами образотворчого мистецтва мали в Павлівській школі виставки картин. Василь Олександрович уважав, що розглядання з дітьми картин – точно такий же складний засіб емоційно-естетичного впливу, як і музика. Конкретність, образність мислення в дитячі роки ускладнює розкриття перед вихованцями узагальнювального змісту образотворчого мистецтва [2].

Привертає увагу добре спланована позакласна робота з музичного виховання учнів Павлівської середньої школи. Музичне виховання школярів як грань естетичного виховання передбачала цілеспрямований, систематичний розвиток здібностей дітей, формувало емоційну чуттєвість, здатність розуміти й глибоко переживати зміст мистецтва. Важливим підсумком музичного виховання

в Павлівській середній школі було формування загальної культури особистості.

З самого початку роботи в середній Павлівській школі В. Сухомлинський зумів завдяки педагогічному колективові організувати впровадження широкої, різноманітної мережі гуртків з різних видів мистецтва в позакласну роботу. Уже наприкінці 40-х – на початку 50-х років у школі розпочинає роботу хорівий гурток, який організувала вчителька української мови та літератури Марія Костянтинівна Білодід. За спогадами Ганни Іванівни Сухомлинської, вона була прекрасним знавцем української мови та літератури, мала чудовий голос. Марія Костянтинівна зібрала невеличкий гурт дівчаток, які мали бажання співати, і створила хорівий колектив. Акомпанував хору вчитель фізики Олександр Олександрович Філіппов. Він добре грав на баяні, акордеоні, балалайці, мандоліні, скрипці. Олександр Олександрович був прекрасною людиною й педагогом, він мав величезний авторитет як серед учнів, так і серед педагогів школи. Наприкінці 40-х років він започаткував оркестровий гурток з учнями Павлівської школи. В. Сухомлинський помітив, що справа, за яку взявся О. Філіппов, мала неабиякий успіх і поставив завдання перед педагогічним колективом, профспілковою організацією – придбати музичні інструменти. Після деяких клопотань Василя Олександровича для школи були закуплені нові музичні інструменти. Про цей період згадують учителі, які працювали в той час у Павлівській середній школі: «Ми грали в шкільному оркестрі тут, у Павлівці. У нас було 36 чоловік в оркестрі при Василеві Олександровичу», – згадує С. Сухомлинський [2, с. 48].

Цей оркестр існував десь до кінця 50-х років, а керівником був учитель фізики Філіппов Олександр Олександрович. У цьому оркестрі грали й викладачі, і учні. Це свідчить про те, що в Павлівській школі була вміло організована й дібрана творча когорта учителів-одномисльців. У цьому оркестрі грав першу скрипку Сергій Олександрович Сухомлинський; також брав участь в оркестрі й Василь Олександрович – грав на мандоліні, бо дуже любив цей музичний інструмент. Багато інших учителів були активними учасниками цього прекрасного колективу. Репертуар складався з українських народних пісень, танців, а також з музичних творів інших народів. Василь Олександрович надихав свій колектив і обов'язково досягав поставленої мети. Учасники струнного оркестру виступали в себе в школі, у селищному Будинку культури, у багатьох школах району та області. На сцені районного Будинку культури посідали перші місця, отримували премії, грамоти. В оркестрі були такі музичні інструменти, як

балалайки (усі групи), мандоліни, гітари, баяни, скрипки.

З уведенням до навчального плану уроків співів і малювання в середніх і старших класах, згідно з постановою тодішнього Міністерства освіти СРСР (1956), перед директором Павлівської школи постала проблема знайти вчителя-музиканта за фахом. Через деякий час він цю посаду запропонував Семенові Йосиповичу Єфременку, який на той час працював у районному центрі. Семен Йосипович погодився й почав працювати вчителем співів у Павлівській середній школі. Надалі вся відповідальність і керівництво творчою діяльністю школярів у навчально-виховному процесі були покладені на С. Єфременка, хоч деякий час О. Філіппов продовжував керувати струнним оркестром.

Висновки. Ураховуючи сензитивність школярів, В. Сухомлинський вказував на те, що дитяча душа однаково чутлива й до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. І те, що було донесено в ранньому дитинстві до серця маленької Людини, зокрема краса музичного твору, багатогранні відтінки людських почуттів, зможе підняти її на такий щабель культури, якого вона не досягне жодними іншими засобами в інші періоди життя.

Аналізуючи процес виховання учнівської молоді засобами мистецтва в історії педагогіки й у науково-практичній діяльності В. Сухомлинського, можна дійти висновку, що виховання школярів засобами мистецтва містить у собі специфічну функцію художньо-естетичного виховання молодого покоління, яка відіграє важливу роль у формуванні художнього смаку особистості, розвитку інтересів, здібностей до всіх видів і жанрів мистецтва, а також спонукає її до творчої діяльності.

Одним з провідних видів мистецтва, що має суттєвий вплив на молоде покоління, В. Сухомлинський уважав художню літературу, оскільки літературний, художній текст покладений в основу спектаклю, оперної, пісенної, програмно-симфонічної музики, кіно, телебачення. Література як мистецтво слова, про що свідчить творча спадщина В. Сухомлинського, відіграла важливу роль у навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи, а саме – у розвитку творчих здібностей учнів, у сприйнятті творів мистецтва; у формуванні художнього смаку та естетичного ідеалу; у підготовці молодого покоління до свідомого сприйняття значного потоку інформації через різні види мистецтва – музичного, образотворчого, театрального, хореографічного, екранного (кіномистецтво, телебачення).

Список використаних джерел

1. Антонєць М. Я. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: монографія / Михайло Якович Антонєць. – К. : Вища школа, 2008. – 246 с.
2. Наливайко І. П. Погляди Василя Олександровича Сухомлинського на мистецтво у школі: інтерв'ю з колегами та продовжувачами ідей педагога / І. П. Наливайко, В. В. Чорна. – Мелітополь, 2015. – 122 с.
3. Сухомлинский В. А. Заповеди красоты / В. А. Сухомлинский // Учительская газета. – 1963. – 26 ноября. – С. 2.
4. Сухомлинський В. О. Зростуть квіти дивної краси / В. О. Сухомлинський // Кіровоградська правда. – 1964. – 1 січня. – С. 4.
5. Сухомлинский В. А. Мысли о воспитании / В. А. Сухомлинский // Народное образование. – 1971. – № 4. – С. 3.
6. Сухомлинський В. О. Про красу людської душі / В. О. Сухомлинський // Молодий комунар. – 1961. – 13 жовтня. – С. 3-4.

Рецензент: Троїцька Т.С. – д.філософ.н., професор

Відомості про авторів:

Чорна Вікторія Володимирівна
chernajavika@rambler.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна;

Яковенко Ірина Олександрівна
irinka.yakovenko@list.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i16.1399>

Матеріал надійшов до редакції 02. 05. 2016 р.

Прийнято до друку 06.06.2016 р.

References

1. Antonets', M. Ya. (2008). *The didactic problems of secondary school pedagogical heritage: monograph*. Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
2. Nalyvaiko, I. P., Chorna, V. V. (2015). *The views of Vasyl Sukhomlynsky on the art at school: interviews with colleagues and successors of the teacher's ideas*. Melitopol : MDPU. [in Ukrainian]
3. Sukhomlynsky, V. A. (26.11.1963). The commandments of beauty. *Uchitelskaya gazeta*, 2. [in Russian]
4. Sukhomlynsky, V. O. (01.01.1964). There will grow flowers of amazing beauty. *Kirovohrads'ka pravda*, 4. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynsky, V. A. (1974). The thoughts about education. *Narodnoe obrazovanie*, 4, 3. [in Russian]
6. Sukhomlynsky, V. O. (13.10.1961). The beauty of the human soul. *Molodyy komunar*. [in Ukrainian]